

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ
И ОБРАЗОВАЊЕ

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Рецензенти

Др Драгомир Пантић

Др Слободанка Гашић-Павишић

Објављивање ове књиге

омогућили су финансијским средствима

Министарство за науку, технологију и развој
Институт за педагошка истраживања

СР – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.01:316 (082)

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ И ОБРАЗОВАЊЕ/приредиле
Јасмина Шефер, Славица Максић, Снежана Јоксимовић.
Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
(Београд: »Чигоја штампа«). – 239 стр.; 21см.

Тираж 400. – Стр. 7–8: Предговор/приређивачи.
Библиографија уз већину радова. – Summaries.

ISBN 86-7447-046-7

1. Шефер, Јасмина

- а) Образовање – Социолошки аспект – Зборници
- б) Образовање – Психолошки аспект – Зборници
- в) Наставници – Ученици – Зборници

COBISS.SR-ID 107213068

Стеван Крњајић

Институт за педагошка истраживања, Београд

ПОШТОВАЊЕ ДРУГОГ: ПРЕДУСЛОВ ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ И РАЗВОЈ ДЕЧЈИХ ПРИЈАТЕЉСТАВА

Многи људи са којима се срећемо у животу неће нас волети и напор да их на то наведемо биће узалудан. Свако неког (више) воли и од неког је (више) вољен, али нико није вољен од свих. Зато је упутно упознати децу и младе са овом чињеницом социјалног живота. Разлике у полном, економском, образовном, верском или етничком статусу често су узрок социјалне изолованости и одбачености од групе вршњака. Емпиријска истраживања су потврдила негативне ефекте овог феномена. Социјално изолована и одбачена деца представљају ризичну групу склону делинквенцији, школском апсентизму, напуштању школовања и проблемима менталног здравља (Brophy, 1996).

Евидентна је чињеница да се ученици разликују по својим способностима, школском постигнућу, образовним аспирацијама, односу према школи, социоекономском статусу породице, полу, физичком изгледу, социометријском статусу. Јасно је, дакле, да унутаргрупне разлике, идентификоване у многим емпиријским истраживањима, указују на потребу континуираног проучавања ефеката ових разлика на успостављање социјалне интеракције и развој дечјих пријатељстава као и начина превазилажења конфликтних ситуација посредством примене различитих програма интервенција. У најопштијем смислу, развијање позитивних интерперсоналних односа између ученика и ученика и наставника јесте предуслов за превазилажење оних разлика међу ученицима које негативно делују на њихов интелектуални, социјални, морални и емоционални развој.

Дечја пријатељства, за разлику од других типова вршњачких односа, у већој мери доприносе социјалном, моралном и емоционалном развоју личности детета (Hartup, 1996). Имати и дружити се са пријатељима уверава децу у њихову сопствену вредност и повећава њихово самопоштовање. Деца са позитивним ставом према себи чешће се понашају просоцијално и осећају се компетентнијом да помажу другима. Посредством просоцијалних оријентација деца лакше превазилазе међусобне разлике, уверавајући се да конструктивно решавање конфликта сваке врсте доприноси општој добробити, како појединца тако и вршњачке групе у целини.

Прихватање нових другова треба да се заснива на жељи за проширивањем круга пријатеља и стицањем нових социјалних искустава. Из тих разлога потребно је развијати толеранцију према различитостима (на пример: у говору, начину одевања, интересовањима, социјалној и когнитивној компетентности). Да би се толеранција развила, код деце треба подстицати разумевање и поштовање културног идентитета и личног интегритета сваког појединца. Један од начина је структурисање васпитно-образовне средине која омогућава ученицима да у већој мери партиципирају у школским активностима, а самим тим повећају количину и интензитет социјалне интеракције. На пример, развој вештина лидерства и дебатована, толеранције и преговарања, стицање искуства у демократским процедурама, захтева да парови или групе ученика раде заједно.

Дечја пријатељства: сличности и разлике

По дефиницији, конструкт »дечја пријатељства« односи се на присне, узајамне и добровољне дијадичке односе. Током свог социоемоционалног развоја деца усвајају одређене »процедуре« за егалитарну интеракцију са вршњацима која се заснива на једнакости, реципроцитету и узајамном поштовању (Piaget, 1960). Унутар групе вршњака ниједно дете не поседује ауторитет којим би наметнуло своје мишљење, већ је сваком члану допуштено да партиципира у доношењу одлука значајних за групу. Уколико уочене разлике доведу до социокогнитивног конфликта, деца морају да саслушају разлоге и аргументацију других и да пронађу решење које је прихватљиво за све. У својој најопштијој форми ове »процедуре« доводе до усвајања моралног императива: понашај се према другима као што би желео да се они понашају према теби. На тај начин, овај принцип постаје део дечје моралност и један од основних извора просоцијалног понашања. Временом, ове »процедуре« се трансформишу у »принципе понашања« који доцније утичу и на понашање према другим особама.

Пријатељства обезбеђују деци: (а) подршку, повећање самопоштовања и позитивно самовредновање, (б) емоционалну сигурност, (в) интимност, поверење и наклоност, (г) развој интерперсоналне сензитивности, (д) инструменталну и информациону помоћ и (ђ) усвајање модела понашања за касније романтичне, брачне и родитељске односе (Rubin *et al.*, 1999). Посматрано из развојне перспективе, пријатељство је окосница развоја социјалне и емоционалне компетентности и служи различитим функцијама у различитим периодима развоја. Код мале деце, пријатељство служи да максимизира нивое узбуђења и разоноде у игри. У средњем детињству, пријатељство помаже у стицању знања о нормама понашања и помаже деци да науче вештине неопходне за успешну само-

презентацију. Коначно, у периоду адолесценције, пријатељство помаже деци у њиховом трагању за сопственим идентитетом и омогућава интеграцију социокогнитивних вештина и емоција (Selman & Schultz, 1990). Генерално говорећи, најзначајнија функција пријатељства је што оно обезбеђује ван-породични извор сигурности на основу које деца истражују ефекте сопственог понашања, понашања својих вршњака и света који их окружује.

За разлику од других типова вршњачких односа, дечја пријатељства показују више стабилности, просоцијалне одговорности, психолошке сличности и интимног персоналног познавања. Теорије интерперсоналне атракције и даље трагају за одговором на питање: које то варијабле или карактеристике условљавају успостављање пријатељских односа. Чест одговор је да узраст и пол подстичу децу да буду заједно. Осим тога, пријатељи теже да буду истог етничког и социјалног порекла. Чест је случај да деца, још од најранијег узраста, бирају пријатеље који су им слични у »видљивим« карактеристикама (Haselager *et al.*, 1998). На пример, деца бирају за пријатеље оне вршњаке чије понашање је слично њиховом. Пријатељи теже да буду слични у цртама личности, вршњачкој популарности, академском постигнућу, ставовима према школи.

Посматрано из развојне перспективе, деца на предшколском узрасту више су ангажована у социјалној интеракцији и играју се на комплекснији начин са пријатељима него са другим члановима групе. Током раног детињства, алтруизам и сарадња са пријатељима постају доминантан облик понашања који се повећава током адолесценције. Са узрастом повећава се стабилност пријатељских односа, размена интимних персоналних знања и фреквенција просоцијалних поступака. Постоје разлике и у решавању конфликтних ситуација. Пријатељи се често користе стратегијама преговарања и усаглашавања мишљења с циљем заштите и унапређивања њихових односа.

Известан број разлика уочен је и у вршњачкој култури девојчица и дечака (Erwin, 1993). Најчешће, блиски пријатељи су истог пола. Полне разлике уочене су и у вези са социјалним мрежама: девојчице се друже у мањим, ексклузивнијим групама, док дечаци формирају веће, флуидније и екстензивније групе. Осим тога, у међусобним интеракцијама дечаци чешће користе команде и заповести, док се девојчице више служе сугестијама. Када је реч о игровним активностима, девојчице су више ангажоване у социодрамским играма, док дечаци више преферирају компетитивне игровне активности.

Превазилажење разлика посредством унапређивања просоцијалног понашања ученика

Припремање деце да буду компетентни и одговорни чланови друштва, који ефикасно решавају социјалне проблеме, један је од најважнијих задатака социјалног развоја. Поред усвајања наставног градива, ученици треба да располажу са извесним бројем компетентности да би могли да остваре позитивне социјалне интеракције. У те компетентности убрајају се, најчешће, иницирање и одржавање позитивних интерперсоналних односа и примена адекватних стратегија за решавање социјалних конфликта. Један од најефикаснијих начина помагања ученицима да на социјално прихватљив начин решавају проблеме условљене социокогнитивним разликама јесте унапређивање просоцијалног понашања. Специфични облици просоцијалног понашања подразумевају: помагање, дељење, сарадњу, поклањање, тешење. Наставници, као и родитељи, разликују се у својим поступцима којима желе да подстакну просоцијално понашање, односно обесхрабре непожељне облике понашања. Докази о повезаности неадекватних вршњачких односа у детињству са каснијим формама социјалне неприлагођености условили су развој бројних метода помагања деци са социјалним проблемима (Marantz, 1988). Најчешће примењиване технике су: вербална прескрипција, мере дисциплиновања, учење по моделу, обучавање и кооперативне активности.

Вербална прескрипција. Учење посредством вербалне прескрипције (пропис, наредба, опомена) упућује на поштовање просоцијалних норми и примењује се у форми придике, морализовања или индукције и представља најраспрострањеније средство подстицања просоцијалног понашања у школи. Најчешће, у форми савета или поуке, наставници информишу ученике да је, на пример, дељење, поклањање или помагање другом добар поступак, а да је себичност лош поступак. Инсистирање на уљудном, социјално прихватљивом понашању треба да буде јасно саопштено и пренето са искреним и снажним афектом.

Мере дисциплиновања. Као мере дисциплиновања најчешће се примењују: испољавање моћи, ускраћивање љубави и индукција. Испољавање моћи подразумева примену физичког кажњавања или лишавања посредством силе или претње силом. Ускраћивање љубави и пажње представља консеквенцу дететовог неприхватљивог понашања. Индукција подразумева утицање на дете посредством објашњавања негативних консеквенци дечјег непожељног понашања према другој особи. Истраживања су показала да је техника индукције ефикасније средство за унапређивање социјално пожељног понашања него испољавање моћи и ускраћивање љубави.

Учење по моделу. Ово је најчешћи облик свакодневног социјалног учења и један од главних метода учења социјалних вештина. Ово је процедура у којој се ученицима, посредством филма или *in vivo*, приказује понашање »модела« (одрасле особе или детета) и консеквенце тог понашања. Постоји доста доказа да понашање посматрача може бити промењено као функција посматрања и имитирања понашања других особа. Бихевиорални пример, односно учење по моделу, често је ефикасније од принуде, саветовања или моралне опомене (придике). Ова процедура омогућава трансмисију вештина и редукцију социјалних страхова који инхибирајуће делују на актуелно социјално понашање.

Подучавање. Ова техника подразумева учење социјалних и когнитивних вештина и практиковање (вежбање) стечених знања. Сврха ове процедуре је разумевање, примена и одржавање новонаучених вештина. На тај начин, деца се уче како да успоставе и унапреде социјалну интеракцију и на тај начин превазиђу проблеме и стекну више пријатеља. У овим случајевима највише се подстичу следећа понашања: партиципација, сарадња, комуникација и пружање подршке. Деци се објашњавају наведени концепти, вежбају се да препознају ове облике понашања у сопственој активности и активностима својих вршњака.

Кооперативне активности. Сарадња је активност чији се исход заснива на заједничком напору и остварењу заједничког циља, а успех појединца условљен је успехом свих чланова групе. Кооперативна међузависност је кључни елемент у структурисању социјалне интеракције у разредима хетерогеног састава с обзиром на способности, етничко или социјално порекло. Кооперативне интеракције са вршњацима у значајној мери унапређују преузимање социјалне и афективне перспективе другог (стављање на место другог), доводе до повећања самопоштовања, осећања веће важности у разреду, унапређивања групне атмосфере и пријатељских односа.

Приказане технике или процедуре имају за циљ унапређивање дечјих вештина решавања социокогнитивних проблема. Многи проблеми у вршњачким односима у великој мери су посредовани недостатком социокогнитивних вештина као што су способност разумевања мотива понашања других особа, планирање специфичних поступака који доводе до решавања проблема и предвиђање консеквенци сопственог понашања. Конкретније, ове процедуре подразумевају вежбање деце у препознавању емоција, преузимању перспективе, усвајању алтернативних стратегија решавања социјалних конфликта и антиципирању консеквенци сопственог понашања. Применом ових техника могуће је унапредити два значајна аспекта разредног искуства која су од великог значаја за социјални и емоционални развој ученика: подржавајуће односе између наставника и ученика и обезбеђивање услова за успостављање позитивне социјалне интеракције између ученика (Gillies, 2000). Другим речима, циљ ових процедура је да унапреде просоцијално понашање ученика и обезбеде дуготрајне ефекте, односно усвајање општеприхваћених норми као што су правичност, брига за другог и права других, уважавање различитости, унапређивање социјалног разумевања. Осим тога, примена ових техника обезбеђује, по правилу, повећање подржавајућег, пријатељског и помажућег понашања, учествовање у заједничком доношењу одлука, развијање осећања припадности свом разреду и одговорност за своју групу. Оваква ангажована партиципација у описаним активностима припрема ученика за одговорно понашање према другим особама и прихватање моралног принципа поштовања другог, без обзира на полне, образовне, економске, верске, етничке или неке друге разлике.

Литература

- Brophy, J.E. (1996): *Teaching problem students*. New York: Guilford Press.
- Erwin, P. (1993): *Friendship and peer relations in children*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Gillies, R.M. (2000): »The maintenance of cooperative and helping behaviours in cooperative groups«, *British Journal of Educational Psychology*, Vol. 70, No. 1, 97–111.
- Hartup, W.W. (1996): »The company they keep: friendship and their developmental significance«, *Child Development*, Vol. 67, No. 1, 1–13.
- Haselager, G.J. et al. (1998): »Similarities between friends and nonfriends in middle childhood«, *Child Development*, Vol. 69, No. 4, 1198–1208.
- Marantz, M. (1988): »Fostering prosocial behaviour in the early childhood classroom: review of the research«, *Journal of Moral Education*, Vol. 17, No. 1, 27–39.
- Piaget, J. (1960): *The moral judgment of the child*. London: Routledge.
- Rubin, K.H. et al. (1999): »Peer relationships in childhood«, in M.H. Bornstein & M.E. Lamb (eds.): *Developmental psychology: an advanced textbook* (451–501). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Selman, R.L. & L.H. Schultz (1990): *Making a friend in youth*. Chicago: University of Chicago Press.

Stevan Krnjajić

Respect for the other: a condition for establishing social interaction and developing children's friendships

Gender, educational, economic, religious and ethnic differences are frequently a cause of social isolation and rejection by a group of peers. Empirical investigations have confirmed negative effects of this phenomenon. Socially isolated and rejected group of children is a risk group tending to delinquency, absence from school, drop out, and mental health problems. The acceptance of new friends should be based on a wish for expanding a circle of friends and for acquiring new social experiences. Therefore, it is necessary to develop tolerance to diversity (e.g. language, dressing style, interests, nationality, religion). To develop tolerance in children, they should be encouraged to recognize and respect cultural and personal identity of any individual. One of the ways to achieve this is structuring of educational environment that enables students to participate to a greater extent in school activities, whereby the amount and intensity of social interaction is increased. For example, developing of leadership and debating skills, tolerance and negotiating skills, acquisition of experience in democratic procedures, demand that pairs or groups of students work together. All this includes moral principle of respect for the other regardless of gender, educational, economic, religious, ethnic or any other differences.

Key words: respect for the other, social interaction, children's friendships.

У овом Зборнику аутори се залажу за један широко схваћен концепт толеранције. Они претежно преферирају активну концепцију толеранције која подразумева управо уважавање различитости, док мање аутора заступа гледиште о толеранцији као трпеливости. У појединим радовима добро се експлицира и треће схватање толеранције као богатство различитости, тј. вредности по себи. Рефлексије Резолуције УН о толеранцији, усвојене пре десетак година, могу се идентификовати у неким прилозима, што додатно појачава и апликативну страну Зборника. То значи да се радови не исцрпљују искључиво у разматрањима теоријских садржаја, већ у случају већине аутора имају и практичне импликације, важне за наше друштво у овом моменту. Зборник стога представља и својеврстан водич идеја за промену праксе у образовном систему, али и у друштву уопште.

Др Драгомир Пантић (из рецензије)

Монографија обрађује проблем који је у нашој средини актуелан, значајан и изазован, јер се проблему индивидуализације наставе приступа из новог угла, посматрајући га у ширем друштвеном контексту као проблем демократизације друштва. Радови које садржи монографија непосредно су повезани са текућом реформом школе. Теме представљају новину у нашој стручној и научној литератури и њиховим избором Институт за педагошка истраживања потврдио је да је једна од ретких установа у нас која улаже напор да систематизује нове научне информације и да их учини доступним широј стручној и научној јавности.

Др Слободанка Гашић-Павишић (из рецензије)

ISBN 86-7447-046-7

9 788674 470466